

Alivinnan og antitrust

Avmarking á, hvussu nógv ein einstøk fyrítøka kann eiga av føroysku alivinnuni, er beinleiðis skaðilig fyri framleiðsluna í vinnuni og í besta føri óviðkomandi fyri føroyska brúkaran. Tí er byrjandi kappbjóðingin um at seta so lágt hægsta mark sum gjørligt fyri, hvussu nógv aliloyvir ein fyrítøka kann hava, ikki heppin vinnupolitikkur.

Í lötuni verður dúgliga kjakast um, hvussu stóran part av føroysku alivinnuni ein fyrítøka skal hava loyvi til at eiga. Landsstýrismaðurin í vinnumálum og onnur við siga seg vera bangin fyri, at ein einstøk fyrítøka skal fáa monopolstöðu í alivinnuni. Málið er sera aktuelt, tí ein fyrítøka er í lötuni sera aktiv á marknaðinum og roynir at keypa seg inn í fleiri alivirkir. Hetta hevur ført til eina byrjandi kapping millum politikararnar, um hvør kann mæla til lægsta markið fyri, hvussu nógv ein fyrítøka kann eiga av føroysku aliloyvunum. Einkil mark er í lötuni, men landsstýrismaðurin vil hava eitt mark uppá 20%, og nú eru røddir frammi um, at markið skal vera 10%. Alt hetta fyri at sleppa undan, at nøkur fyrítøka fær monopolstöðu sjálvandi.

Nú verður so eisini tosað um at seta í verk eina antitrust lóg í Føroyum. Sipað verður her til amerikansku antitrust-lógina (The Sherman Act), sum varð sett í gildi fyri at verja amerikanska brúkaran móti, at monopolfyrítøkur skuldu stinga seg upp. Tá tosað verður um eina føroyska antitrust-lóg, má metast, at henda skal virka fyri sama endamálið, altso verja føroyska brúkaran móti monopolfyrítøkum. Men eingin mótsetningur er millum alivinnuna og føroyska brúkaran. Hvussu stóran part ein einkult fyrítøka eigur av føroysku alivinnuni, kann vera fullkomiliga líkamikið fyri føroyska brúkaran. Tað, sum hevur týdning fyri føroyska brúkaran, er um tær fyrítøkur, ið eru á tí marknaðinum, har hann keypir sínar vørur, hava monopolstöðu ella ikki. Tað hevur til dømis stóran týdning, um tað eru nógvar ella fáar bilsølur í Føroyum, tí hevði ein bilsøla monopol, hevði hon kunnað sett sínar prísir munandi upp til skaða fyri føroyska brúkaran. Men um alivinnan ella fiskivinnan hava monopolstöðu á heimsmarknaðinum, kann vera eitt feitt fyri føroyska brúkaran, tí føroyingar eru ikki brúkarar, tað vil siga keyparar, av alifiski. Vit selja alifisk. Tí skulu vit heldur virka fyri, at brúksrætturin til føroysku firðirnar verður brúktur til at fáa so sterka stöðu á heimsmarknaðinum sum gjørligt. Ber til at brúka føroysku firðirnar til at fáa monopolstöðu á heimsmarknaðinum, hvat ikki er sannlíkt, so ongantíð betri – sjálvsagt ikki fyri keyparalondini, men fyri okkum.

Um alivinnan í Føroyum hevur monopolstøðu ella er partur av fyrítøkum, ið hava monopolstøðu á heimsmarknaðinum, er ikki okkara trupulleiki, men trupulleikin hjá teimum, ið keypa fiskin frá okkum. Fyri tað, at amerikanski brúkarin møguliga noyðist at gjalda ovurprís fyri laks á matstovunum í New York, nýtist okkara politikarum ikki at missa svøvnin. Tvørturímóti kann tað verða ein fyrimunur fyri føroyska brúkaran, um alivinnan í Føroyum er eitt monopol ella partur av einum monopoli á heimsmarknaðinum fyri alifisk. Hevur tann, sum brúkar føroysku firðirnar til aling, monopolstøðu har hann selur sín fisk, forvinnur hann meira, enn um hann hevði verið í harðari kappin á marknaðinum. Og hugsa vit okkum, at landsstýrið krevur leigu fyri brúksrættin til alifirðirnar, vil hann tí eisini gjalda meira enn ein, sum ikki hevur monopolstøðu. Hesir pengar kunnu so fara í Búskapargrunnin saman við møguligu oljupengunum ella fíggja ein skattalætta. Tá verður monopolstøðan til beinleiðis gagn fyri føroyska brúkaran.

Skaðiligt fyri framleiðsluna

Tí fara politikararnir skeivir, tá teir av øllum alvi royna at forða samanleggingum í alivinnuni, og hvat verri er, tað skapar óneyðugar trupulleikar. Avmarking á talið av aliloyvum, ið tann einstaka alifyritøkan kann hava, er beinleiðis skaðilig fyri framleiðsluna í vinnuni. Eru eindirnar ov smáar, ber til dømis illa til at geva einum fjørði eitt hvíldarstað av og á, so hann kann koma fyri seg aftur, sum talan annars hevur verið um. Eisini verður truplari at minka rakstrarkostnaðin sum mest, tí møguleikarnir fyri samskipan av ymsum pørtum av rakstrinum verða avmarkaðir. Av tí sama kann kappingarførið hjá alivinnuni gerast verri.

Fyri tær fyrítøkur, ið selja vørur og tænastr til alivinnuna, hevur tað lítlan ella ongan týðning, um alivinnan er miðsavnad ella ikki. Føroyska alivinnan er bert ein partur av virkisøkinum hjá teim flestu av hesum fyrítøkum, og tær kunnu tí ikki pressast til at arbeiða fyri alivinnuna til undir marknaðarprís. Og er alivinnan ein stórur partur av virkisøkinum, ber til at keypa seg inn í vinnuna fyri at hava ávirkan, sum til dømis Havsbrún hevur gjørt. Tí er eingin orsök til at áseta avmarkingar í alivinnuni fyri at verja undirleverandørarnar.

Halda politikararnir, at strategisk hugsan hjá eini stórari alifyritøku er ein vandi fyri aliframleiðsluna í Føroyum, kann ásetast í sáttmálanum um brúksrættindi til ein fjørð, at framleiðsla er ein treyt – tó má hædd takast fyri omanfyri nevndu hvíldarskeiðum. Tá hevur fyrítøkan ikki

møguleika fyrst at keypa eitt aliloyvi í Føroyum og síðan ikki brúka tað, til dømis fyrst at minka um útboðið á heimsmarknaðinum og harvið økja prís. Soleiðis ber til at tryggja, at um ein útlenskt fyrirkæpa til dømis, sum móguliga hevur fleiri aliloyvir í Føroyum um hendi, niðurleggur framleiðsluna av strategiskum ávum, so kunnu myndugleikarnir staðfesta, at sáttmálatreytirnar ikki eru hildnar, og at brúksrættindini tí verða tikin frá fyrirkæpani og latin ella leigað út til onkran annan. Ein slík treyt hevði ikki forðað fyrst effektivitetsfremjandi samanleggingum og hevði helst eisini berið betur móttikin av útlenskum íleggjarum enn avmarkingar á tali á aliloyvum og ognarparti í alifyrirkæpum.

Um føroyska alivinnan verður miðsavanað hjá nøkrum fáum fyrirkæpum, er tað, tí at hesar fyrirkæpur eru effektivastu og kunnu bjóða núverandi eigarunum eitt størri nútíðarvirði fyrst teirra fyrirkæpu, enn teir vænta sjálvir at kunna forvinna í framtíðini. Verða forðingar settar fyrst slíkum handlum, kostar tað í effektiviti, og tað er skaðiligt fyrst allar partar: fyrst núverandi eigarar av fyrirkæpani, tí teir ikki hava móguleika at selja sína fyrirkæpu fyrst hægsta prís; fyrst teir, sum vilja keypa, tí teir ikki sleppa at brúka øll síni evni til virðisskapan; og fyrst samfelagið, sum ikki fær gagnið av einari vinnu, sum verður rikin so effektivt sum gjørligt. Stutt sagt merkja avmarkingarnar, at forðað verður fyrst, at alivinnan sleppur at tillaga seg soleiðis, at mest effektivu framleiðararnir sleppa framat, og tað er altíð skaðiligt. Tí eiga politikararnir ikki at leggja seg úti, hvussu stóran part av alivirkseminum einstakar fyrirkæpur eiga, og um tær eru á útlenskum ella føroyskum hondum.

Hinvegin skulu politikarnir syrgja fyrst, at landið fær marknaðarprís frá alarunum fyrst brúksrættin til alifirðirnar. Í Noreg er ætlanin at selja alifirðir. Í Føroyum selja vit ikki ognarrættin til alifirðirnar, men lata brúksrættin fyrst 12 ár í senn. Hesin brúksrætturin verður latin ókeypiss í lötuni. Men júst sum fólk gjalda leigu fyrst brúksrættin til eina íbúð, gjalda alarar, sum nú koma inn í vinnuna, leigu fyrst brúksrættin til firðirnar. Tá ein alifyrirkæpa verður seld í dag, er ein stórir partur av söluvirðunum brúksrætturin til fjørðin. Tann skuldarbinding, sum fer fram fyrst at fígga henda partin av keypinum, svarar til kapitalisering av leiguni. Seljarin, sum hevur fingið brúksrættin til fjørðin fyrst einki frá landinum, fær peningin. Men landið eigur firðirnar, og tað eigur at fáa leigupeningin fyrst alifirðirnar. Tí skal landið selja, ikki geva burtur, brúksrættin til ein fjørð á uppboði hvørt 12. ár, tá loyvið gongur út og fellur aftur til landið. Um keyparin er føroyingur ella útlendingur, og um hann hevur fleiri onnur loyvir, er óviðkomandi.

Jóannes Jacobsen